

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διατριβή έχει ως στόχο τη μελέτη ορισμένων δεικτών (γλωσσολογικών χαρακτηριστικών με κανονική κοινωνική κατανομή) της σημερινής κυπριακής διαλέκτου, όπως χρησιμοποιούνται από μαθητές γυμνασίου και λυκείου στα αστικά κέντρα της Κύπρου. Η έρευνα, η οποία στηρίζεται τόσο σε γραπτά όσο και προφορικά κείμενα, διεξήχθη κατά τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο του 1993 σε 16 σχολεία των πόλεων Πάφου, Λεμεσού, Λευκωσίας, Λάρνακας και Αμμοχώστου (Παραλιμνίου) σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 96 μαθητών και μαθητριών.

Η πρώτη ενότητα (1. κ.ε.) αναφέρεται στο νεότερο και σύγχρονο προβληματισμό σχετικά με το υπό ανάπτυξη θέμα, με σαφή οριοθέτηση των εννοιών *νόρμα και διάλεκτος* και τις απαραίτητες διευκρινήσεις για τη χρησιμοποιούμενη ορολογία. Στη συνέχεια (17.4 κ.ε.) περιγράφεται η μέθοδος ανάλυσης (ως προς το φύλο, το γυμνάσιο ή λύκειο, τη σχολική επίδοση, την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και τη γεωγραφική περιοχή) τα στατιστικά ζητήματα που ανακύπτουν (λ.χ. το μήκος των συνεντεύξεων), κρίσεις γύρω από την ομιλία Κυπρίων και Ελλαδιτών και άκρως ενδιαφέρουσες επισημάνσεις σχετικά με το γλωσσικό πρόβλημα και την πρακτική στη σχολική τάξη (19.5 κ.ε.).

Το κύριο σώμα της διατριβής αποτελεί η παρουσίαση των τάσεων και η κατανομή των δεδομένων του γραπτού ερωτηματολογίου. Γίνεται διάκριση ανάμεσα σε ρηματικούς, ρηματικώς εξαρτώμενους και μη ρηματικώς εξαρτώμενους ή

Ως προς τους ρηματικούς δείκτες (20.1 κ.ε.) εξετάζεται λεπτομερέστατα μια σειρά μορφολογικών γνωρισμάτων, όπως είναι: η κατάληξη του γ' πληθ. -αν έναντι της κοινής -ουν, -αν (με τη σημαντική παρατήρηση ότι στις συνεντεύξεις η συχνότητα του -αν είναι σαφώς χαμηλότερη από το ερωτηματολόγιο, ίσως λόγω του έντονου στιγματισμού), η κλίση του *είμαι* (με την ενδιαφέρουσα κατανομή του τύπου *εν/ενι* στο σχετικό γράφημα, 20.1.1.2.1) η συχνότητα χρήσης των ρημάτων *λέω/λαλώ*, τα παραδείγματα του *γίνομαι*

(20.1.1.5.1) και *βρίσκω* στον Αόριστο (20.1.1.6), το ένθημα -σκ- σε ρήματα όπως : *μένω, πλένω, πεθαίνω* (20.1.1.9), οι σχηματισμοί σε -σσω, τα συνηρημένα ρήματα (20.1.1.12), τα αλλόμορφα της προστακτικής (20.1.1.14.3), αναλυτική ή μη προστακτική (20.1.1.14.3.7) κ.ά. Στη δεύτερη ενότητα (20.1.2 κ.ε.) μελετώνται με την ίδια συστηματικότητα διάφορα συντακτικά φαινόμενα, όπως η προτίμηση ανάμεσα στον Αόριστο και στον Παρακείμενο, στον Παρατατικό και στον Υπερσυντέλικο (επί ανεκπλήρωτης ευχής) κ.ά.

Στην κατηγορία «ρηματικώς εξαρτώμενοι δείκτες» (20.2 κ.ε.) εξετάζονται ορισμένα συντακτικά φαινόμενα, κυρίως συμπληρώματα σε γενική, λείψανα της γενικής σε ρήματα όπως: *αθθυμούμαι, ακούω, μυρίζομαι*, η έκφραση *πάμεν χωρκόν* κ.ά.

Η ενότητα: «Μη ρηματικώς εξαρτώμενοι ή λεξιλογικοί δείκτες» (20.3 κ.ε.) αναφέρεται τόσο σε μορφολογικά όσο και συντακτικά φαινόμενα.

Από τα θέματα που αναφέρονται στη μορφολογία είναι ενδιαφέρουσες οι παρατηρηθείσες αποκλίσεις στο σχηματισμό των τριγενών και δικατάληκτων επιθέτων -ής/-ές, χωρίς όμως να εμφανίζεται η αναμενόμενη συνήθως υπεροχή των κοριτσιών έναντι των αγοριών. Μεγαλύτερες αδυναμίες στο σχηματισμό της γενικής των παραπάνω επιθέτων παρουσιάζονται σε παιδιά από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Ενδιαφέρουσα είναι η διαπίστωση ότι τα επιρρήματα σε -ώς χρησιμοποιούνται στην Κύπρο σε ποσοστό 91,1% και ότι τα αγόρια νεωτερίζουν σε διπλάσιο ποσοστό από τα κορίτσια, «πράγμα που φαίνεται να συμβαδίζει με την άποψη ότι τα κορίτσια είναι γλωσσικά συντηρητικότερα και πιο προσεκτικά» (20.3.1.3). Το στιγματισμένο *εγώ* έχει υποχωρήσει σε ποσοστό 17,7% (και χαρακτηρίζει έντονα το κατώτερο οικονομικό στρώμα) έναντι 79,7% της νόρμας. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κυπριακής διαλέκτου, η αιτιατική του θηλυκού άρθρου *τες*, προτιμάται κατά 50% έναντι 44% του κοινού, χωρίς αξιοσημείωτη διαφορά ανάμεσα στα δυο φύλα. Ως προς το αρνητικό μόριο *δεν/εν* (η κατανομή και παράλληλη χρήση του οποίου εμφανίζεται συνοπτικά στο σχετικό σχεδιάγραμμα, δεξ 20.3.1.10,) είναι αξιοσημείωτη η προτίμηση των κοριτσιών στον διαλεκτικό τύπο (20.3.1.9). Άκρως ενδιαφέρουσα είναι η διαπίστωση ότι «η εγκατάλειψη της διαλεκτι-

κής φωνητικής συντελείται με εντονότερους ρυθμούς στις δυτικές περιοχές».

Από τις συντακτικές ιδιαιτερότητες της ενότητας αυτής παρουσιάζει ενδιαφέρον η «αιτιατική γενική»: *δικηγόρος τους φτωχούς, αντί των φτωχών, την οποία επέλεξαν το 29% των μαθητών έναντι 66% του κοινού τύπου, η χρήση των ειδικών συνδέσμων ότι/πως, του χρονικού άμα, των αιτιολογικών γιατί/διότι/επειδή, η πρόθεση εις το/στο, το αναφορικό όπως/σαν.*

Ιδιαίτερη ενότητα αποτελούν τα τονικά ζητήματα (20.3.3 κ.ε.) ο τονισμός της γενικής των δευτεροκλίτων, η χρήση των τύπων: *δεντρά/δέντρα, τωρά/τώρα, άνθρωποι/άνθρωποι.*

Το κεφάλαιο: «οι ασταθείς/ασαφείς αρθρώσεις (superscript) στην κυπριακή ομιλία» (21. κ.ε.) φέρνει στην επιφάνεια νέα στοιχεία σχετικά με τον τρόπο άρθρωσης των Κυπρίων. Ο κ. Κωνσταντίνου συνέκρινε το κείμενο που έδωσε για ανάγνωση στους μαθητές με το υλικό των συνεντεύξεων, περιέγραψε μάλιστα αριθμητικά τη σχέση τους. Ύστερα από μια σειρά εξονυχιστικών παρατηρήσεων (βλ. και τους παρατιθέμενους Πίνακες των συνολικών superscript, την κατανομή τους στα λεγόμενα ψιλά σε συνεχές υπερετεμαχιακό επίπεδο) ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα (21.5.3) ότι «ο Κύπριος έχει την τάση να παρουσιάζεται αρθρωτικά ασαφής στην εκφώνηση μπροστινότερων, ενδοφωνηεντικών κυρίως, αρθρώσεων και ως εκ τούτου να αρθρώνει ένα μέρος, τουλάχιστον, του λόγου του πιο πίσω στη στοματική κοιλότητα».

Η δεύτερη μεγάλη ενότητα της διατριβής αναφέρεται στα Συμπεράσματα από τις προφορικές συνεντεύξεις (22. κ.ε.). Στην πρώτη υπο-ομάδα μελετάται ο δείκτης τελικό -ν στα ρήματα της κυπριακής διαλέκτου και συγκρίνεται προς την κοινή νεοελληνική με τη μορφή αριθμητικών σχέσεων λόγου (βλ. τα γραφήματα και τους αναλυτικούς Πίνακες). Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει (22.3) είναι ότι το τελικό -ν στα ρήματα βρίσκεται σε καθοδική τροχιά, το κορίτσια το χρησιμοποιούν περισσότερο και με μεγαλύτερη ομοιογένεια από τα αγόρια, ενώ «οι χαμηλότερες οικονομικά τάξεις δυσκολεύονται περισσότερο να αποσυνδεθούν από στοιχεία που αλλοιώνουν τη βασική μορφολογία της διαλέκτου». Με την ίδια μεθοδικότητα εξετάζονται τα παρείσακτα έρρινα και η ρινικότητα της

κυπριακής ομιλίας (23. κ.ε.) με σημαντικές κοινωνιογλωσσολογικές προεκτάσεις ως προς τη μεγάλη απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στο τι πραγματικά νομίζει ότι αρθρώνει κανείς και του τι όντως εκφωνεί.

Η ενότητα «Το θεματικό φωνήεν της κυπριακής διαλέκτου» (24. κ.ε.) στηρίζεται στις μαρτυρίες του γραπτού ερωτηματολογίου με σχετικές αναφορές στις συνεντεύξεις. Εξετάζονται οι κοινωνιογλωσσολογικές παράμετροι κατά περίπτωση, ενώ η γενική σύνοψη (24.9) δείχνει τα σημαντικά συμπεράσματα της επιμέρους αυτής έρευνας. «Τα παθητικά πρώτης τάξης της δεύτερης συζυγίας» (24.10 κ.ε.) εξετάζονται επίσης σχολαστικά.

Το κεφάλαιο «Περί των μη αναμενόμενων έντονων διπλών και δασέων» (25.) φωτίζει μια άγνωστη ως τώρα πτυχή μιας καθαρά αντιοικονομικής τάσης της διαλέκτου η οποία κινείται στην εντελώς αντίθετη κατεύθυνση απ' ό,τι οι ασαφείς/ασταθείς αρθρώσεις. Διαπιστώνεται (25.1) ότι «στη ροή της ομιλίας και σε διπλανές θέσεις υπάρχουν μαρτυρίες με διπλό και απλό σύμφωνο για την ίδια και αυτή λέξη. Αυτό σημαίνει μια προσπάθεια είτε εφαρμογής είτε αποφυγής κάποιου κανόνα εξ αιτίας γλωσσικών και εξωγλωσσικών παραμέτρων».

Με την ίδια συστηματική ανάλυση παρουσιάζονται, τα δεδομένα του γραπτού ερωτηματολογίου για τη ρηματική αύξηση (26.), την ελλειπτικότητα (27.) και την πλεοναστικότητα (28.) της κυπριακής ομιλίας. Οι τονικές και ρυθμικές διαφορές μεταξύ της κυπριακής διαλέκτου και της κοινής νεοελληνικής (29.) είναι ιδιαίτερα εμφανείς ως προς το ρήμα. Εξίσου αξιοπρόσεχτη είναι η διαπίστωση ότι τα ευπορότερα στρώματα εκδηλώνουν πολύ λιγότερη υποστήριξη ως προς το διαλεκτικό τονισμό. Σε ιδιαίτερη ενότητα μελετάται η γλωσσική ποικιλία και οι συγκρούσεις μεταξύ διαλέκτου και νόρμας στην κυπριακή ομιλία (30.). Εδώ εντάσσονται φαινόμενα τα οποία δεν εντάχθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής. Η εργασία ολοκληρώνεται, με ένα μικρό κεφάλαιο στο οποίο περιγράφονται διάφορα *curiosa* (31.). Ακολουθεί πλούσια ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (32.) και επτά Παραρτήματα (33.).

Η παρούσα διατριβή αποτελεί ουσιαστική συμβολή στη μελέτη της σύγχρονης κυπριακής διαλέκτου, όπως εμφανίζεται στο γραπτό και προφορικό λόγο μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα αστικά κέντρα του νησιού. Ο κ. Κωνσταντίνου είναι άριστος γνώστης του σχετικού θεωρητικού προβληματισμού και ως μητρικός ομιλητής της διαλέκτου είναι σε θέση να εντοπίζει ομοιότητες και διαφορές, αναφορικά με την κοινή νεοελληνική με πρωτότυπες ερμηνείες πολλών φαινομένων τα οποία δεν είχαν ως τώρα συστηματοποιηθεί με τόση πληρότητα και ακρίβεια. Η φωνητική μεταγραφή του συγκεντρωθέντος υλικού, όπως και η επεξεργασία των γραπτών ερωτηματολογίων, απαίτησε ασφαλώς χρόνο και κόπο πολύ, χωρίς να γίνεται αντιληπτό με μια πρώτη ματιά. Δεν περιορίζεται απλώς σε γλωσσική ερμηνεία ποικίλων φαινομένων αλλά επεκτείνει τις οξυδερκείς παρατηρήσεις του σε κοινωνιογλωσσολογικά ζητήματα με άκρως πρωτότυπα συμπεράσματα, κυρίως ως προς τις διαφορετικές κατανομές κατά επίπεδο και τη γενικότερη διαπίστωση «όσο ανατολικότερα, τόσο διαλεκτικότερα». Η εξαντλητική παρουσίαση των στατιστικών στοιχείων, όπως επίσης η πληθώρα των σχεδιασμάτων και γραφημάτων περιορίζει το υποκειμενικό στοιχείο και καθιστά την έρευνα αξιόπιστη. Η αξία της διατριβής αυτής θα γίνεται αισθητή όσο περνούν τα χρόνια, καθώς οι ερευνητές θα έχουν στη διάθεση τους για συγκριτικές μελέτες μια από τις πρώτες και σημαντικότερες

*Χριστόφορος Χαραλαμπίδης,
Καθηγητής της Γλωσσολογίας
στη Φιλοσοφική Σχολή
του Πανεπιστημίου Αθηνών*